

УДК 811.161.3'373'04«16»

ПРЫХОДНА-РАСХОДНАЯ КНИГА ГОРАДА МАГІЛЁВА (1686):
ЛЕКСІЧНЫЯ АДМЕТНАСЦІ

Н. В. ПАЛЯШЧУК

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі
Мінск, Беларусь

Анотацыя. На аснове праведзенага аналізу зроблена выснова, што лексічны склад прыходна-расходнай кнігі г. Магілёва за 1686 г., нягледзячы на пэўную аднароднасць, з'яўляецца цалкам дастатковым для рэалізацыі мэты яе стварэння.

Ключавыя словы: старабеларуская літаратурна-пісьмовая мова; гістарычная лексікалогія; лексіка старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы; дзелавая пісьменнасць; помнікі дзелавой пісьменнасці.

Асобным жанрам старабеларускай дзелавой пісьменнасці з'яўляюцца прыходна-расходныя кнігі, якія ўяўляюць сабой зборы артыкулаў, што адлюстроўвалі ўлік грашовых сродкаў, прадметаў маёмасці, кошты на тавары, сумы ўзнагароджання за выкананую працу ў пэўны храналагічны перыяд.

Прыходна-расходныя кнігі г. Магілёва (напрыклад, за 1679–1681 гг., 1683–1684 гг., 1685 г., 1686 г., 1688 г. і інш.) у гуманітарыстыцы вядомы з 70-х гг. XIX ст. – часу іх публікацыі ў шматтомным выданні «Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской»; яны неаднаразова выступалі найперш як крыніца інфармацыі ў даследаваннях па гісторыі (што зразумела, паколькі падобныя зборы дакументаў традыцыйна лічацца «своеасаблівай энцыклапедыяй штодзённага гаспадарчага жыцця» [3, с. 7]). Мовазнаўчыя працы, прысвечаныя гэтай разнавіднасці старабеларускіх дзелавых тэкстаў, адзінкавыя (напрыклад, 2), таму застаецца актуальнай задача высвятлення іх моўнай і стылявой спецыфікі, інфармацыйнага патэнцыялу, жанравых паказчыкаў, а таксама асаблівасцей адбору і выкарыстання рознаўзроўневых моўных адзінак.

Прыходна-расходная кніга г. Магілёва за 1686 г. (арыгінальная назва – «Реестрь шафарский места его королевской млсти Могилева року тысяча шесть соть осмьдесятъ шостого, презъ насъ, Григория Семеновича и Гарасима Мироновича Чеховича, шафаровъ сегорочныхъ, списанный въ Могилеве, мца декамврия двадцать третего дня») уключае 115 аркушаў, з якіх на 24 зафіксаваны прыход грашовых сродкаў, на 91 – іх расход.

Для гэтай кнігі, як і для названых вышэй, паказальны таблічны спосаб выкладу матэрыялу (табл. 1).

Запісы ў раздзелах размяшчаюцца ў храналагічным парадку, звычайна з указаннем дакладнай даты. Таксама мае месца тэматычны падзел прыходных і расходных запісаў: «Цыншь зъ дому гостиньнаго на Подоле» 24; «Реестрь

расходу дому меского Іезерьковьскаго отъ пана Александра Михайловича Асеевича нам поданый» 117.

Табл. 1

Арты-кул	Змест прыходных і расходных артыкулаў	Сума ў грашовым вымярэнні (золотой)	Сума ў грашовым вымярэнні (осмакъ)
Прыходны	М[еся]ца декамврія кф [29] дня. За росказанемъ его м[и]л[о]сти пана войта ведомостю шляхетнаго пана райцы скарбу одебрали мы грошей отъ славетнаго пана Семена Купцевича, посполитаго могилевскаго на мескую потребу шележное монеты золот. десять 9 ¹	Перадавалася літары з значэннем	праз лікавым
Расходны	Мая того ж дня за направу замку великаго отъ цекавзу Федору Мятельскому слесару, на ново всего робиль, аплатили ему золотый и осмаковъ три 112	Перадавалася літары з значэннем	праз лікавым

У прыходна-расходных артыкулах дамінуе субстантыўная лексіка, сярод якой частатай ужывання вызначаюцца:

назвы асоб па пасадах і родзе заняткаў: *бирчий* ‘зборшчык падаткаў’ 21, *брукаръ* 165, *войтъ* 125, *грабаръ* ‘землякоп’ 148, *добышь* ‘барабаншчык’ 57, *драгиль* ‘насільшчык’ 41, *гайдукъ* ‘узброены ахоўнік’ 106, *коваль* 115, *лавникъ* ‘член суда прысяжных’ 57, *медосытца* ‘той, хто займаўся сычэннем мёду’ 41, *млынаръ* 50, *неводничий* ‘рыбак’ 125, *пивничый* ‘загадчык віннага пограба’ 137, *пивносець* ‘работнік піваварні, заняты пераносам піва’ 32, *писаръ* 91, *слесаръ* 87, *столяръ* 238, *тесля* ‘цясляр’ 115, *шацовничый* ‘таксатар’ 279, *шафаръ* ‘эканом, кіраўнік маёмаснымі і фінансавымі справамі’ 15, *шкляръ* 117 і інш.;

назвы грашовых адзінак: *грошь* 15, *золотой* ‘залатая манета; чырвонец’ 83, *левокъ* ‘манета з выявай льва’ 10, *монета* 103, *орлянка* ‘аўстрыйская манета з выціснутым арлом’ 10, *осмакъ* ‘восьмая частка гроша’ 52, *полтораць* ‘манета вартасцю ў паўтара гроша’ 10, *талерь* 10, *шелягъ* ‘шэлег’ 52 і інш.;

назвы падаткаў і пошлін: *важчое* ‘пошліна за ўзважванне’ 38, *квитовое* ‘плата за напісанне квітанцый’ 179, *поголовное* ‘падатак ад кожнай асобы’ 17, *полокотщина* ‘пошліна з гандляроў’ 21, *прутовщина* ‘падатак за карыстанне зямлэй’ 26, *цыншь* ‘чынш, аброк’ 90, *шележное* ‘від падатку’ 17 і інш.;

назвы дакументаў: *декретъ* 95, *инотестенция* ‘паведамленне’ 121, *квитанцыя* 90, *квитъ* ‘квітанцыя’ 179, *контрактъ* 128, *обликгъ* ‘распіска, даўгавое абавязацельства’ 10, *постановеньє* 98, *протокуль* ‘пратакол’ 73, *реестръ* 15, *универсаль* ‘указ’ 121, *уфала* ‘пастанова’ 26 і інш.;

назвы выкананых работ, за якія прызначалася плата: *брукованьє* 114, *встеганьє* ‘ўсцягванне’ 64, *вычищеньє* 115, *зношеньє* 42, *зробеньє* 117,

¹Тут і далей указаны нумар старонкі з выдання [1].

ловеньє 125, написаньє 87, направа ‘рамонт’ 87, ношеньє 32, окованьє 128, отвезеньє 67, отнесенє 128, писаньє 65, подкованьє 141, помощеньє ‘насціланне’ 146, пошитьє 104, привезеньє 64, робота ‘выраб, апрацоўка чаго-н.’ 117, узвезеньє ‘прывоз наверх, уверх па цячэнні’ 114, шитьє 103 і інш.;

назвы адзінак лічэння і вымярэння: *безмень* ‘мера вагі’ 40, *гарнецъ* ‘мера вадкіх і сыпкіх рэчываў’ 91, *копа* 178, *кварта* ‘мера вадкіх і сыпкіх рэчываў, роўная чацвёртай частцы гарнца’ 59, *локоть* ‘мера даўжыні, роўная прыблізна 0,5 метра’ 103, *лотъ* ‘адзінка вагі, роўная прыблізна 12 кг’ 59, *пудъ* 40, *чверть* ‘адзінка вымярэння сыпкіх рэчываў’ 32, *фунтъ* 59 і інш.;

назвы прадметаў хатняга і гаспадарчага ўжытку: *бочка* 17, *горшчокъ* 36, *заслонка* ‘засланка’ 239, *квасникъ* ‘пасудзіна для прыгатавання піва і хмельных напіткаў’ 36, *куфа* ‘вялікая бочка’ 17, *товальня* ‘шырокі ручнік’, *услонъ* 238, *ушатокъ* ‘цэбар’ 42, *шклянка* 239 і інш.;

назвы адзення, абутку, тканін, аксэсуараў: *барва* ‘святочная вопратка’ 102, *ботъ* 22, *войлокъ* 79, *гаплекъ* ‘металічны кружок для зашпільвання адзення’, 103, *гузыкъ* 103, *жупанъ* 103, *киръ* ‘сукно ніжэйшага гатунку’ 103, *крашенина* ‘афарбаванае падкладачнае палатно’ 74, *кунтушь* ‘мужчынская верхняя адзежына ў выглядзе кафтана з шырокімі доўгімі адкіднымі рукавамі’ 103, *люндышь* ‘гатунак сукна, якое першапачаткова выраблялася ў Лондане’ 102, *полотно* 103, *сермяга* 103, *сукно* 103 і інш.;

назва прадуктаў харчавання і напіткаў: *вино* 59, *горелка* 61, *инберъ* ‘імбір’ 58, *гоздика* ‘гваздзіка’ 126, *келбаса* 61, *мясо* 61, *мигдаль* ‘міндаль’ 59, *пиво* 59, *пирогъ* 61, *розынки* 59, *рыжъ* ‘рыс’ 59, *ситница* 77, *цукоръ* 59 і інш.;

назвы пабудоў рознага прызначэння і іх частак: *броваръ* 41, *важница* ‘памяшканне з вагамі для ўзважвання’ 38, *домъ* 238, *изба* 117, *избица* 226, *каменица* ‘каменны або цагляны будынак; заезны дом, карчма’ 238, *крама* 103, *пивница* ‘піваварня’ 131, *склепъ* 41 і інш.

У артыкулах кнігі шырокаўжывальнымі з’яўляюцца адносныя прыметнікі тыпу *боровой* 40, *березовый* 83, *еловый* 67, *лоевый* 6, *лосиный* 67, *маиштровый* ‘які адносіцца да магістрата’ 57, *могилевский* 9, *овсяный* 62, *ратушный* 90, *скарбовый* 98, *телячий* 84, *шкляный* 115, *юхтовый* 79 і інш. Якасныя прыметнікі тыпу *великий* 228, *добрый* 89, *зеленый* 103, *малый* 117, *новый* 232, *старый* 78, *черный* 103, *чирвоный* 79 і іншыя менш прадстаўлены. Прыметнікі актыўна функцыянуюць у складзе бівербальных назваў, дзе канкрэтызуюць значэнне субстантыва: *медъ боровый* 40 – *медъ полевой* 36 – *медъ пресный* 62, *дровы сухие* 85 – *дровы сырые* 85, *дровы березовые* 83 – *дровы еловые* 85 і інш. Адтапанімічныя прыметнікі ў складзе бівербаў указваюць на месца знаходжання, пражывання асобы або месца з’яўлення, паходжання прадмета: *бурмистръ могилевский* 128, *войтъ могилевский* 125, *лавникъ могилевский* 10, *скарбникъ оршанский* 178, *чернецъ кутеевский* 179, *боты турецкие* 72, *крашанина московская* 74, *пиво ковенское* 99, *футро московское* 179 і інш. Лексемы *велебный* ‘прападобны; высакародны’ 218,

вельможный 134, *милостивый* 121, *наяснейший* 106, *превелебный* 106, *шляхетный* ‘паважаны, шаноўны’ 98, *ясневельможный* 98 адносяцца да інтэнсіфікатараў ветлівасці і ілюструюць этыкетныя нормы зносін: заплацілісмы презь руки шляхетнаго пана райцы скарбовога за асыгнацые, выданую оть ясневельможного его милости пана падскарбега 98.

Заканамернай з’яўляецца насычанасць разгледжаных запісаў лічэбнікамі, сярод якіх пераважаюць колькасныя (простыя, скаладаныя і састаўныя), якія фіксуць дакладны лік чаго-небудзь і звычайна спалучаюцца з найменнямі грашовых адзінак, адзінак вымярэння, асоб, канкрэтных прадметаў, тэмпаральнымі найменнямі: пороху фунтъ единъ, заплатили золот. одинъ осм. семь 62; еще олову купленого фунты три роздали драгании ... заплатили осмаков двадцать семь 181. Парадкавыя лічэбнікі адзначаюцца ў спалучэннях з тэмпаральным назвамі (третьего дня 197, за рокъ тысяча шесть сотъ осемдесятъ шостый 179), значна радзей сустракаюцца зборныя (обедве скурки 84, курей трое 90, курей старыхъ двое 168) і дробавыя (полтретя сажня 181). Акрамя таго, замест лічэбнікаў адзначаецца паслядоўнае выкарыстанне літар з лікавым значэннем пры ўказанні грашовых сум (гл. вышэй), а таксама ў спалучэнні з назоўнікамі *день* пры абазначэнні даты правядзення пэўнай грашовай аперацыі (гл., напрыклад, [1, с. 9, 14, 17] і інш.).

Артыкулы кнігі ўтрымліваюць займеннікі розных разрадаў: *себе* 10, *самъ* 10, *который* 10, *самимъ* 38, *тыхъ* 68, *его* 73, *ему* 73, *тое* 79, *каждый* 94, *што* 179 і інш. Займеннікі *онъ*, *она*, *они* ва ўскосных склонах ў спалучэнні з назоўнікамі *милость* утвараюць этыкетны выраз *его / ее / ихъ милость*: его м[и]л[о]сти пану Лыйце 179; ей м[и]л[о]сти пани скарбниковой 179. Указальны займеннік *тотъ* паслядоўна ўваходзіць у склад тэмпаральнай формулы *того / того жъ дня / мая* (або іншая назва месяца), якая пачынае артыкулы прыходу і расходу: *того жъ дня* позычили Петру Левусовичу подписку на карту скарбовыхъ грошей золот. шесть 86; займеннік *весь* указвае на вычарпальны ахоп асобных аднародных прадметаў, асоб, з’яў: вь тыхъ талярахъ всихъ наддачи золот. двацать, чинить сума вся и съ наддачею золот. шесть тысячей триста осемьдесятъ 10.

Сярод дзеяслоўнай лексікі відавочную перавагу ва ўжыванні маюць лексемы, якія абазначаюць розныя фінансавыя аперацыі: *выдати* 130, *выличити* 52, *выплатити* 97, *дати* ‘заплаціць’ 85, *додати* 106, *доходити* ‘даставацца, быць атрыманым’ 52 (у безасабовай форме), *заплатити* 34, *купити* 41, *одебрати* 15, *отдати* 90, *откупити* 17, *отобрати* 17, *позычити* 86, *приходити* ‘станавіцца чыёй-н. уласнасцю, пераходзіць у чыё-н. распараджэнне ці валоданне’ (у безасабовай форме) 52, *раховати* ‘рабіць палікі’ 11, *стратити* ‘зрасходаваць, страціць’ 103 і інш.; віды працоўнай дзейнасці: *вартовати* 57, *нарядити* 178, *направити* 238, *отвезти* 101, *отнести* 128, *працовати* 226, *тлучи* ‘таўчы’ 78, *убивати* 231, *уробити* ‘зрабіць, змайстраваць’ 238, *шинковати* ‘гандляваць спіртнымі напіткамі; займацца дробным гандлем’ 10

і інш. Дзеяслоў *чинити* (у форме 3 асобы адзіночнага ліку цяперашняга часу) ва ўліковых артыкулах дастаткова паслядоўна выступаў са значэннем ‘складаць’ і з’яўляўся складнікам формулы для фіксацыі выніковай сумы прыходу або расходу грашовых сродкаў: скурки две телячи отъ Гришка Антоневица купили до бубна, по осм. четырнадцать, за обеде заплатили осм. двадцать осемь, за направу того буна Салышу дали осм. двадцать два, чинить все золот. одинь и осм. двадцать 84.

Дзеепрыслоўі ў разгледжаных артыкулах не шматлікія, іх функцыя традыцыйная – перадаваць дадатковыя дзеянні: Янь Красновський, едучи въ тую дорогу, взял себе золотыхъ дванадцать готовыхъ грошей 169.

Адзначаныя поўныя дзеепрыметнікі (адзіночныя ці з залежнымі словамі) выступаюць у атрыбутыўнай функцыі (котарый тотъ универсаль посполу зъ квитанцыею на помененую суму 97; за картою шляхетного п. Василя Сидоросича Гука бурмистра, остаючаго на мейсцу пана войта 88); часта з’яўляюцца канкрэтызатарамі семантыкі назоўніка (*медь паленый* 41 – *медь расычоный* 42 – *медь сычоный* 41). Дзеепрыметнікі *вышенатписанный* 126, *вышейотписанный* 98, *вышпомененый* 109, *нижнейвыражоный* 99, *помененый* 97 функцыянуюць як сродкі сувязі фрагментаў пры апісанні ўліку прадметаў і грашовых сродкаў, служаць для адсылкі да папярэдняй пісьмовай інфармацыі: которую тую суму помененую тысячей осемь такимъ способомъ выплатили 97.

Выяўленыя ў артыкулах нешматлікія прыслоўі ў асноўным перадаюць разнастайныя прыкметы дзеянняў: зшедшися вси згодне и одностайне на ратушь ... а обрадивъшисе межи собою уфалили 17; еще особливе купили лейцы 79; еще особно дали на боты 80.

Прыходна-расходныя артыкулы ўтрымліваюць багаты антрапанімічны матэрыял, гл., напрыклад, [1, с. 24–25]: *отъ Андрея Крупенина, Микиты Синатька, Феска Пискуна, Степана Пискуна, Ивана Пилиповича, Михаила Вислоухова, Михалка Гарелачникъ, отъ Яна Коловруцкаго, Микиты Швары, Арцемъ Костюковъ, отъ Леона Крупеника, Федора Карповича, Данилы Пирожника, Михея Руцкаго, Малашка Круглика, Демидова пушкариха, отъ Григория Агапоновича, Леона Ларионовича, Купрея Тучка, Иванъ Иршаница, Сидоръ Апоскинь, отъ Радиона Туруты, Фенька Цалабанъ, Арцемъ Баляшъ, Янь Озаринский, отъ пана Григория Аноски*. Прадстаўнічасць антрапонімаў абумоўлена ў першую чаргу тым, што іх носбіты з’яўляліся непасрэднымі ўдзельнікамі фінансавых аперацый або выканаўцамі розных відаў работ.

Такім чынам, прызначэнне разгледжанай прыходна-расходнай кнігі афармляць і рэгуляваць сацыяльна-эканамічныя, фінансавыя, гаспадарчыя, маёмасныя адносіны забяспечыла перавагу ў ёй пералічаных лексічных груп. Слоўны склад кнігі характарызуецца, як відаць з аналізу, пэўнай аднароднасцю, але з’яўляецца цалкам дастатковым для рэалізацыі мэты яе стварэння. У прааналізаваных тэкстах не зафіксаваны словы, ужытыя ў пераносным значэнні, якія надаюць выказванню вобразнасць, паколькі гэта не сумяшчаецца

з важнейшымі якасцямі дзелавой мовы: дакладнасцю зместу, яго канкрэтнасцю, дэталёвасцю, недвухсэнсоўнасцю. Улічваючы вынікі нашых ранейшых назіранняў над уліковай дакументацыяй даўняй Магілёўшчыны, ёсць усе падставы гаварыць, што артыкулы прыходу і расходу грашовых сродкаў вызначаюцца матываваным выкарыстаннем лексічных адзінак, маюць тыпізаваную будову і структуру і адметныя правілы стварэння і афармлення.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской. – Витебск: Тип. Губерн. правления, 1873. – Вып. 4. – 432 с.

2. **Паляшчук, Н. В.** Прыходна-расходныя кнігі горада Магілёва: структура і лексічны склад / Н. В. Паляшчук // Ватрослав Ягич і праблемы слов'янознавства: зб. наук. прац / НАН Украіны, Ін-т мовознавства; редкол. : В. М. Бріцин, Т. В. Зарубенко [та інш.], від. ред. В. Ю. Франчук. – Київ, 2015. – С. 185–197.

3. Приходные и расходные денежные книги Кирилло-Белозерского монастыря. 1601–1637 гг. / Сост. О. А. Абеленцева, З. В. Дмитриева, М. Н. Румынская. – Москва; Санкт-Петербург: Альянс-Архео, 2010. – 756 с.

УДК 37.091.31:378

ИЗУЧЕНИЕ РУССКИХ ПРАЗДНИКОВ, ТРАДИЦИЙ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНТЕРАКТИВНОГО КАБИНЕТА-МУЗЕЯ И ИХ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ОБЩЕКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ИНОСТРАННЫХ УЧАЩИХСЯ

В. В. ПАНЕЖА

Белорусско-Российский университет

Могилев, Беларусь

Аннотация. Рассматриваются вопросы эффективного использования интерактивного кабинета-музея при изучении русских праздников, традиций и их роли в расширении общекультурной компетенции иностранных учащихся в аспекте преподавания русского языка как иностранного.

Ключевые слова: язык, страноведческая компетенция, культурно-историческая среда, традиции, интерактивный кабинет-музей, межкультурная коммуникация.

Одной из главных составляющих при обучении иностранных студентов русскому языку является не только развитие навыков чтения и говорения, но и расширение их страноведческой компетенции, которая предполагает понимание языка как части культурно-исторической среды, включающей в себя историю, культуру, обычаи, образ жизни и традиции народа. Для того чтобы изучать язык как средство общения, иностранным учащимся необходимо иметь элементарные знания о традициях, обычаях народа.

Полученные культурологические знания обогащают лексический запас, способствуют знакомству иностранных студентов с конкретными аспектами